

नीति समीक्षा

तेस्रो संस्करण, भदौ २०७८

युवाका लागि अवसर

नेपालमा युवा नीति:
इतिहासदेखि वर्तमानसम्म

लैङ्गिक पहिचानको अधिकार:
कानुनी व्यवस्था र प्रभाव

पत्रकारिता, युवा र नेतृत्वका
कुरा सवलीकरण

अन्तरसम्बद्धता: नेपालमा अपाङ्गता
भएका युवा पहिचानको बाटो

List of Contributors

Brabim Kumar

Brabim Kumar has over ten years' experience in youth activism, research, and leadership development. He is the former president as well as general secretary of Association of Youth Organizations Nepal. Having been recognized as a global youth researcher by Youth Policy Lab from the Asia Pacific region in 2015, he was also a global youth advisor nominee for UN Habitat (2015). He writes regularly on youth issues for various national media outlets.

Rukshana Kapali

Rukshana Kapali is 22 years old trans woman from Newar ethnic-nation. She speaks publicly about Sexual Orientation, Gender Identity and Sex Characteristics (SOGIESC) rights and also advocates for the Nepal Bhasa movement. She is an author who has published several resources on SOGIESC rights and language in three languages.

Basanta Basnet

Basanta Basnet is currently serving as Editor-in-Chief of the Silapatra online news portal. Prior to that, he was the editor of Nepal Magazine and Annapurna Today. He also worked as a journalist in Kantipur daily as a political correspondent. He wrote a book named '72 ko Bismaya'.

Pratima Gurung

Pratima Gurung is an activist who has been instrumental in raising the voices of women, indigenous persons, disability rights, and marginalized groups. She has striven to bridge multiple marginalized identities with an intersectional lens. She is currently a faculty member at Padmakanya College and contributes as an expert in the Disability National Direction Committee, formed by the Ministry of Women, Children and Senior Citizen.

लेखकहरू

ब्रबिमकुमार

ब्रबिमकुमार युवा अभियान्ता हुनुहुन्छ । उहाँसँग युवा विषयमा अनुसन्धान र नेतृत्व विकासको दश वर्षभन्दा लामो अनुभव छ । उहाँ नेपाल युवा संस्था सञ्जालको पूर्व-अध्यक्ष र महासचिव हुनुहुन्थ्यो । युवा नीति ल्याबले सन् २०१५ मा उहाँलाई एसिया प्रशान्त क्षेत्रबाट विश्वव्यापी युवा अनुसन्धानकर्ताको रूपमा मान्यता दिएको थियो । यसैगरी सन् २०१५ मा उहाँ युएन हेविट्याटको विश्वव्यापी युवा सल्लाहकारमा पनि मनोनित हुनुभएको थियो । उहाँ विभिन्न राष्ट्रिय सञ्चारमाध्यममा युवाको सवालमा निरन्तररूपमा लेख लेख्नुहुन्छ ।

रुक्शना कपाली

रुक्शना कपाली नेवार समुदायको २२ वर्षीय पारलैङ्गिक महिला हुनुहुन्छ । उहाँ सार्वजनिक रूपमा यौनिक अभिमुखिकरण, लैङ्गिक पहिचान र यौनिक विशेषताको अधिकारबारे निरन्तररूपमा बोल्दै आउनु भएको छ । उहाँ नेपाल भाषा आन्दोलनमा पनि सक्रिय हुनुहुन्छ । मूलतः यौनिक अभिमुखिकरण, लैङ्गिक पहिचान र यौनिक विशेषतासहित व्यक्तिको अधिकार र भाषा अधिकारबारे उहाँले लेख्नुभएका सामग्रीहरू विभिन्न तीन भाषामा प्रकाशित भएका छन् ।

बसन्त बस्नेत

बसन्त बस्नेत शिलापत्र अनलाईन समाचार पोर्टलको प्रधान सम्पादकका रूपमा कार्यरत हुनुहुन्छ । त्यसअघि उहाँ 'नेपाल' र 'अन्नपूर्ण टुडे' म्यागेजिनको सम्पादकको भूमिकामा हुनुहुन्थ्यो । कान्तिपुर दैनिकमा राजनीतिक संवाददाताको रूपमा पत्रकारिता गरिसक्नु भएका बस्नेत '७२ को विस्मय' नामक पुस्तकको लेखक हुनुहुन्छ ।

प्रतिमा गुरुङ्ग

प्रतिमा गुरुङ्ग महिला, आदिवासी जनजाति, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र सिमान्तकृत समुदायको अधिकारका पक्षमा निरन्तर आवाज उठाइरहने एकजना अभियन्ता हुनुहुन्छ । उहाँले बहु-सिमान्तकृत पहिचानको सवालमा अन्तरसम्बद्धताको दृष्टिकोणबाट काम गर्दै आउनु भएको छ । पदमकन्या क्याम्पसको संकाय सदस्य (फेकल्टी मेम्बर) उहाँ नेपाल सरकारको महिला, बालबालिका र ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालयद्वारा गठित अपाङ्गता राष्ट्रिय निर्देशन समितिमा विज्ञको रूपमा संलग्न भई योगदान दिइरहनु भएको छ ।

Contents

- 16 | Youth Policy in Nepal: From Past to Present
– Brabim Kumar
- 26 | Right to Gender Identity: Legal Provisions and Their Effects
– Rukshana Kapali
- 38 | Journalism, Youth and Leadership
– Basanta Basnet
- 48 | Intersectionality: A Pathway Towards Recognizing Young People with Disabilities in Nepal
– Pratima Gurung

विषयवस्तु

- १७ | नेपालमा युवा नीति: इतिहासदेखि वर्तमानसम्म
– ब्रबिमकुमार
- २७ | लैङ्गिक पहिचानको अधिकार: कानुनी व्यवस्था र प्रभाव
– रुक्शना कपाली
- ३९ | पत्रकारिता, युवा र नेतृत्वका कुरा सवलीकरण
– बसन्त बस्नेत
- ४९ | अन्तरसम्बद्धता: नेपालमा अपाङ्गता भएका युवा पहिचानको बाटो
– प्रतिमा गुरुङ्ग

Right to Gender Identity: Legal Provisions and Their Effects

■ Rukshana Kapali

The international media often portrays Nepal as a country with progressive legal provisions regarding LGBTQI+ (Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer and Intersex) individuals.¹ Nearly every news coverage related to LGBTQI+ in Nepal makes such a statement. The terminology LGBTQI+, frequently used in the English language, denotes certain identities of sexual orientation, gender identity and sex characteristics. This essay, however, focuses on gender identity. While Nepal's LGBTQI+ laws are often portrayed as progressive, the reality is very different. Transgender and non-binary individuals are subjected to discrimination, exclusion and various other forms of indignity not only in the social sphere, but also from the state.

The word '*linga*' has been in use in the Nepali language, which does not differentiate between 'sex' and 'gender'. The feminist movement introduced the practice of referring 'sex' as 'biological *linga*' and 'gender' as 'social *linga*'. Currently, the term '*linga*' is used to refer to 'sex' and 'gender' is referred as '*laingikta*'. Until the end of the twentieth century, these terms were used interchangeably. People believed that all humans had one of the two sexes and their sex determined their gender. Yet, this binary concept excluded persons of diverse gender identities. Accordingly, such individuals were subjected to discrimination and violence. Therefore, the ones who had been pushed into exclusion began to deconstruct the traditional binary notion of gender, and develop an inclusive concept to accommodate persons of all gender identities.

Persons with sex characteristics that include reproductive organs, genitalia and chromosomes, which do not fit within the traditional notions of male or female bodies, are intersex people. There are some 40 different intersex bodily variations, and some examples are persons with ambiguous genitalia - those with both penis and vagina, those who have vulva and vagina as external genitalia and also have

लैङ्गिक पहिचानको अधिकार: कानुनी व्यवस्था र प्रभाव

■ रुक्शाना कपाली

अन्तर्राष्ट्रिय सञ्चारमाध्यमहरूले नेपाललाई एलजीबीटीआइ (समयौनिक, द्वियौनिक, पारलैङ्गिक, तथा अन्तरलिङ्गी व्यक्ति)को सवालमा प्रगतिशील कानुनी व्यवस्था भएको देशको रूपमा चित्रण गरेको पाइन्छ ।¹ नेपाल र एलजिबिटीआइसँग सम्बन्धित सबैजसो समाचारमा यसरी नै प्रकाशित हुने गरेका छन् । अंग्रेजीमा अत्याधिक प्रयोग हुने शब्द 'एलजिबिटीआइ'ले यौन अभिमुखिकरण, लैङ्गिक पहिचान र यौन विशेषताका केही पहिचानलाई सम्बोधन गर्छ । यो लेख भने लैङ्गिक पहिचानको विषयमा मात्रै केन्द्रित छ । नेपाललाई एलजीबीटीआइको कानुनी अधिकारका सम्बन्धमा सञ्चारमाध्यमले प्रगतिशील भनेर चित्रण गरे पनि वास्तविकता भने धेरै फरक छ । पारलैङ्गिक तथा गैर-द्वयसाङ्खिक लैङ्गिक पहिचानका व्यक्तिहरू सामाजिकरूपमा मात्रै होइन, राज्य, कानून तथा नीतिगतस्तरमै विभेद, बहिष्करणका साथै विभिन्न किसिमका लाञ्छना भोग्न बाध्य छन् ।

नेपाली भाषामा लामो समयदेखि 'लिङ्ग' शब्दको प्रयोग हुँदै आएको छ । अंग्रेजीमा जस्तै 'सेक्स' र 'जेण्डर' भन्ने भिन्नता थिएन । नेपालमा महिलावादी आन्दोलनको विकाससँगै 'सेक्स'लाई 'जैविक लिङ्ग' र 'जेण्डर'लाई 'सामाजिक लिङ्ग' भन्ने प्रचलन सुरु गरियो । त्यसपछि 'सेक्स'लाई 'लिङ्ग' मात्र भनियो भने 'जेण्डर'लाई 'लैङ्गिकता' भन्ने अर्थमा प्रयोग गर्न सुरु भयो । २० औं शताब्दीतिरसम्म पनि 'सेक्स' र 'जेण्डर'लाई पर्यायवाची शब्दको रूपमा प्रयोग गरिन्थ्यो । 'लिङ्ग' र 'लैङ्गिकता'लाई परस्पर रूपमा दुई थरी यौनाङ्ग भएका मानव जन्मिन्छन् र सोही आधारमा व्यक्तिको लैङ्गिकता निर्धारण गर्ने गरिन्थ्यो । यो द्वयसाङ्खिक (बाइनेरी) अवधारणाले लामो समयसम्म विभिन्न लैङ्गिक पहिचान भएका व्यक्तिलाई बहिष्करणमा पार्दै आयो । बहिष्करणमा पारिएका यस्ता व्यक्तिलाई लाञ्छना लगाइयो भने विभेद र हिंसा गरियो । तसर्थ यी बहिष्करणमा पारिएका समुदायले 'लिङ्ग'बारे परम्परागतस्तरमा रहेको त्यस्ता अवधारणाको खण्डन गर्दै क्रमशः यी बहिष्कृत लैङ्गिकताका व्यक्तिहरू पनि समावेश हुने अवधारणाको विकास हुँदै आएको पाइन्छ ।

हाम्रो समाजमा कुनै बच्चाको जन्म हुँदा दुई थरीको अङ्ग लिएर जन्मिन्छन् भन्ने मान्यताबाहेक पनि विविध प्रकारका प्रजनन ग्रन्थी, यौनाङ्ग एवं गुणसुत्र (क्रोमोजोम) भएका व्यक्तिहरू हुन्छन् । ती व्यक्ति अन्तरलिङ्गी व्यक्ति हुन् । अस्पष्ट यौनाङ्ग भएका, शिश्न र योनी दुवै यौनाङ्ग भएका, बाहिरी यौनाङ्ग योनी र आन्तरिक अण्डकोष भएका, बाहिरी

internal testes, and those whose external genitalia are penises and have internal uteruses, etc.

While sex is not binary, the gender determined on the basis of sex cannot apply uniformly to all persons. At the moment of birth, infants are assigned as male if they have a penis and females if they have a vagina. Not all intersex variations are visible at the moment of birth. However, usually parents bring up children with ambiguous genitalia as either a boy or a girl, according to their choice. This is called 'gender assigned at birth'. Gender identity is understood as an individual's innate sense of their gender. If a person's gender identity is the same as their gender assigned at birth, they are referred as 'cisgender'. If a person's gender identity is different from their gender assigned at birth, they are referred as 'transgender'.

The term 'cis man' refers to someone who was assigned male at birth and their gender identity is male, while the term 'cis woman' refers to someone who was assigned female at birth and their gender identity is female. Similarly, 'trans woman' is someone who was assigned male at birth and their gender identity is female, while 'trans man' is someone who was assigned female at birth and their gender identity is male. Many individuals have gender identities that do not conform to the two categories of male and female – which is referred as 'non-binary'. The term 'third gender' is also in use in Nepal. However, the term is now widely seen as offensive or derogatory. Similarly, intersex individuals may have gender identities as male, female or non-binary.

The Supreme Court issued a verdict in 2007 after Sunil Babu Pant filed a writ petition at the court. That verdict appears to have created an entry-point for the issue of gender identity into the legal arena. Therefore, this essay aims to analyze the legal provisions created since the transformation of the state of Nepali into a republic.

The Court verdict talks about sexual orientation and gender identity. However, the verdict was primarily concerned with the issue of 'third gender'. The verdict accepts a 'third' gender, beside the male and the female genders and provided the foundation for the legal basis for 'third gender' persons. Based on this, in 2012, the Ministry of Home Affairs issued directives relating to issue citizenship mentioning 'others' in the column of gender to persons of sexual and gender minority community. In 2014, the Court dismissed a writ petition filed by Dilu Buduja against the government, also issuing a directive order against the defendant to issue a passport with the third gender identity in line with the demand of the petition. Similarly, in 2017, ruling upon a writ petition filed by Aanik Rana, the Court declared that a person had the right to self-determination regarding their gender

यौनाङ्ग शिश्न र आन्तरिक पाठेघर हुने व्यक्तिलगायत अन्तरलिङ्गी व्यक्तिहरूको ४० किसिमका विविधता रहेको पाइन्छ ।

लिङ्ग आफैमा पनि द्वयसाङ्ख्यिक होइन भने लिङ्गको आधारमा गरिने लैङ्गिकताको निर्धारण सबैका लागि समानरूपमा लागू हुँदैन । कुनै शिशु जन्मिने बित्तिकै उसको यौनाङ्ग शिश्न भएमा उसलाई केटा वा पुरुष र योनी भएमा उसलाई केटी वा महिला भनी निर्धारण गरिन्छ । सबै प्रकृतिका अन्तरलिङ्गी विविधता जन्मिने बित्तिकै देख्न सकिँदैन । तर, दुवै यौनाङ्ग वा अस्पष्ट यौनाङ्ग भएको अवस्थामा भने अभिभावकले आ फनो इच्छाअनुसार केटा वा केटी भनेर हुर्काउने गरेको पाइन्छ । यसलाई 'जन्मँदा इङ्गित गरिएको लैङ्गिकता' भनिन्छ । 'लैङ्गिक पहिचान' व्यक्तिको स्व:अनुभूतिको लैङ्गिकताहो । यदि कुनै व्यक्तिको लैङ्गिक पहिचान उसलाई जन्मँदा इङ्गित गरिएको लैङ्गिकताअनुरूप नै भएको अवस्थामा त्यस्ता व्यक्तिलाई 'त्याचलैङ्गिक व्यक्ति'को अर्थमा बुझिन्छ भने कुनै व्यक्तिको जन्मँदा इङ्गित गरिएको लैङ्गिकता भन्दा फरक लैङ्गिक पहिचान भएको अवस्थामा त्यस्ता व्यक्तिलाई 'पारलैङ्गिक व्यक्ति'का रूपमा बुझिन्छ ।

जन्मँदा पुलिङ्गी इङ्गित गरिएको र लैङ्गिक पहिचान पनि पुरुष हुँदा 'त्याचलैङ्गिक पुरुष' र जन्मँदा स्त्रीलिङ्गी इङ्गित गरिएको र लैङ्गिक पहिचान पनि महिला हुँदा 'त्याचलैङ्गिक महिला' भनिन्छ । यसैगरी जन्मँदा पुलिङ्गी इङ्गित गरिएका र लैङ्गिक पहिचान महिला हुँदा 'पारलैङ्गिक महिला' र जन्मँदा स्त्रीलिङ्गी इङ्गित गरिएका र लैङ्गिक पहिचान पुरुष हुँदा 'पारलैङ्गिक पुरुष' भनिन्छ । कतिपय व्यक्तिको लैङ्गिक पहिचान महिला र पुरुषबाहेक पनि हुने गर्दछ, जसलाई 'गैर-द्वयसाङ्ख्यिक' भन्ने गरिन्छ । नेपालमा 'तेस्रो लैङ्गिक' भन्ने शब्द पनि प्रचलनमा छ । तर, महिला र पुरुष बाहेकको लैङ्गिक पहिचान भएका सबै व्यक्तिले यो शब्दावली रुचाउँछन् भन्ने छैन । त्यसैगरी अन्तरलिङ्गी विविधताका व्यक्तिको पनि लैङ्गिक पहिचान पुरुष, महिला वा गैर-द्वयसाङ्ख्यिक हुने गर्दछ ।

नेपालको कानुनी इतिहास हेर्दा सन् २००७ मा सुनिल बाबु पन्तले सर्वोच्च अदालतमा रिट दायर गरेपछि अदालतले एउटा फैसला गर्‍यो । उक्त फैसलापछि लैङ्गिक पहिचानको विषय कानुनी क्षेत्रमा प्रवेश गरेको देखिन्छ । यो लेखमा विशेषगरी नेपाल लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक संरचनामा रूपान्तरित भएपछि निर्माण भएका कानुनी व्यवस्थालाई विश्लेषण गरिएको छ ।

सर्वोच्च अदालतले गरेको उक्त फैसलामा यौन अभिमुखिकरण, लैङ्गिक पहिचान र यौन विशेषताको कुरा उल्लेख गरिएको छ । तथापि, उक्त फैसला लैङ्गिक पहिचानको दृष्टिले मुख्यतः तेस्रो लैङ्गिक व्यक्तिहरूका विषयवस्तुमा केन्द्रित थियो । यो फैसलाले महिला र पुरुषबाहेक 'तेस्रो' लैङ्गिक व्यक्ति पनि हुन्छन् भन्ने कुरा किटान गर्‍यो । उक्त फैसलाले यस्ता व्यक्तिको कानुनी अधिकार स्थापित गर्ने आधार पनि तयार गरिदियो । यही फैसलाको जगमा सन् २०१२ मा गृह मन्त्रालयले यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदायका व्यक्तिलाई लिङ्गको महलमा 'अन्य' बिकल्प पनि थप्न लगाई नागरिकता जारी गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका, २०६९ जारी गर्‍यो । सन् २०१४ मा डिलु बुदुजा विरुद्ध नेपाल सरकारको रीट निवेदन सर्वोच्च अदालतले खारेज गर्‍यो । यद्यपि, अदालतले रीट निवेदनको मागबमोजिम तेस्रो लैङ्गिक पहिचानसहितको राहदानी जारी गर्न विपक्षीको नाउँमा

“
यदि कुनै व्यक्तिको लैङ्गिक पहिचान उसलाई जन्मँदा इङ्गित गरिएको लैङ्गिकताअनुरूप नै भएको अवस्थामा त्यस्ता व्यक्तिलाई 'त्याचलैङ्गिक व्यक्ति'को अर्थमा बुझिन्छ भने कुनै व्यक्तिको जन्मँदा इङ्गित गरिएको लैङ्गिकता भन्दा फरक लैङ्गिक पहिचान भएको अवस्थामा त्यस्ता व्यक्तिलाई 'पारलैङ्गिक व्यक्ति'का रूपमा बुझिन्छ ।

”

“
If a person's gender identity is the same as their gender assigned at birth, they are referred as 'cisgender'. If a person's gender identity is different from their gender assigned at birth, they are referred as 'transgender'.
”

identity. All of these court rulings can be seen as significant with regard to third gender individuals.

The Council of Ministers amended the gender designation in the citizenship certificates for Caitlin Panta in 2012, and again in 2021 for Bhumika Shrestha. Information obtained from the Ministry of Home Affairs (through a Right to Information inquiry) shows that the gender designations in citizenship certificates of 10 persons have been amended. However, it appears that such amendments have been made only for individuals who have undergone reassignment surgery. To date, only individuals with medical certificates for such surgeries appear to have been granted this right. Not everyone has been able to amend their citizenship certificates according to their gender identity as provided for by the Court verdict.

Article 12 of the Constitution guarantees citizenship on the basis of descent with gender identity. Article 18 and Article 42 mention the terminology 'gender and sexual minority'. Yet, the definition of who is seen as a gender or sexual minority is not mentioned. Legally, it is imperative to carry out the birth registration within 30 days of a child's birth. This registration requires the mention of the name and gender of the child. Children are enrolled into schools based on this registration, and their educational records are maintained accordingly. Citizenship certificates are also issued on the basis of these records, which form the basis for voter identification cards, passports, and bank accounts.

This demonstrates that people's documentation reflects their gender assigned at birth. While this does not affect cisgender persons, it does affect transgender, non-binary, third-gender and some intersex persons. Therefore, the issue of whether the gender marker can be amended to reflect an individual's gender identity becomes a legal question.

With regard to the citizenship certificate, Clause 17 of the Nepal Citizenship Act, 2006, provides for any individual to correct minor errors on their citizenship certificate. Clause 25 of the National Identity and Civil Registration Act, 2019, provides for applications to be made to the concerned municipality by persons seeking to correct the name of a child, their family name, age, etc. However, neither law includes provisions for an individual to amend their name or gender details. Therefore, these laws cannot address the issue of gender identity.

In 1960, the legal provision for a person to correct their age, name and caste-name or family name was established. However, with regard to educational certificates, neither the Basic Level Examination Operation and Verification Standards 2019 for grade 8 certificates, Secondary Education Pass Examination Operation and Management Directive 2011 for grade 10 exams nor the Higher

निर्देशनात्मक आदेश जारी गर्‍यो । त्यसैगरी सन् २०१७ मा आनिक रानाले दिएको रिट निवेदनमाथि फैसला गर्दै सर्वोच्च अदालतले व्यक्तिको लैङ्गिक पहिचानमा निजको आत्मनिर्णयको अधिकार हुने फैसला गर्‍यो । यसले कुनै व्यक्तिले आफूलाई कसरी पहिचान गराउने भन्ने कुरा व्यक्तिको स्वःअनुभूतिअनुसार हुने नजीर स्थापित भयो । लैङ्गिक पहिचानको विषयवस्तुमा सर्वोच्च अदालतले गरेका यी तीन फैसला तेस्रो लैङ्गिक व्यक्तिको पहिचानका हकमा निकै महत्वपूर्ण छन् ।

यसैगरी सन् २०१२ मा केटलीन पन्त र सन् २०२१ मा भूमिका श्रेष्ठलाई मन्त्रीपरिषद्ले लिङ्गको महल संशोधन गरि नागरिकता प्रमाण-पत्र प्रदान गरेको समाचार बाहिर आएको थियो । सूचनाको हकको प्रयोग गरी गृह मन्त्रालयसँग सूचना माग गर्दा मन्त्रीपरिषद्को निर्णयले अहिलेसम्म १० जनाको नागरिकतामा लिङ्गको महल संशोधन भएको देखिन्छ । तर, यस्तो नागरिकता संशोधन केवल शल्यक्रिया गरी यौनाङ्ग पुनःनिर्माण गरेका व्यक्तिका लागि मात्रै गरेको देखिन्छ । अहिलेसम्मको अभ्यास हेर्दा शल्यक्रियाको चिकित्सकीय प्रमाण-पत्र भएका व्यक्तिले मात्रै यस्तो अधिकार प्राप्त गरेका छन् । नागरिकता ऐन २०६३ लाई संशोधन गर्न बनेको विधयकमा पनि यस्तै 'चिकित्सकीय प्रमाण' पेश गर्नुपर्ने प्रावधान अधि सारिएको छ । सर्वोच्च अदालतले गरेको फैसलाबमोजिम व्यक्तिको स्वःअनुभूतिअनुस्र नागरिकता संशोधन गर्न भने सबैले पाएका छैनन् ।

नेपालको संविधान, २०७२ को धारा १२ ले वंशीय आधारमा लैङ्गिक पहिचानसहितको नागरिकताको अधिकार सुनिश्चित गरेको छ । यसैगरी धारा १८ र ४२ मा 'लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक' शब्दावलीको प्रयोग भएको छ । तर, संविधानमा लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक को हुन् भन्ने औपचारिक परिभाषा कतै पनि गरिएको छैन । कानूनसम्बन्धी व्यवस्था हेर्दा बच्चा जन्मिएको ३० दिनभित्र जन्मदर्ता गराउनुपर्छ । यसरी जन्मदर्ता गर्दा बच्चाको नाम र लिङ्ग पनि उल्लेख गर्नुपर्छ । सोही जन्मदर्ताको आधारमा विद्यालयमा भर्ना गरिन्छ र विद्यालयको अभिलेख राखिन्छ । विद्यालयको सोही भर्नाका आधारमा परीक्षा फारम भरिन्छ र त्यसैको आधारमा शैक्षिक प्रमाण-पत्र बन्ने गर्छ । तिनै प्रमाणका आधारमा नागरिकताको प्रमाण-पत्र बनाइन्छ । नागरिकताकै आधारमा मतदाता परिचय-पत्र, राहदानी, बैंक खाता आदि सञ्चालन हुन्छन् ।

यसले व्यक्तिको लैङ्गिक पहिचान जन्मकै आधारमा तय गरिन्छ भन्ने पुष्टी गर्छ । तर अर्कोतिर व्यक्ति हुर्कने र बढ्ने क्रमसँगै स्वःअनुभूतिमा जन्मँदा इङ्गित गरिएको लैङ्गिकता भन्दा फरक लैङ्गिक पहिचान बन्न सक्छ । त्याचलैङ्गिक व्यक्तिलाई यसले प्रभाव पार्दैन । तर, पारलैङ्गिक, गैर-द्वयसाङ्ख्यिक, तेस्रो लैङ्गिक साथै कतिपय अन्तरलिङ्गी व्यक्तिलाई भने यसले प्रभाव पार्छ ।

नागरिकता प्रमाण-पत्रको हकमा नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा १७ मा कुनै व्यक्तिले आफ्नो नागरिकताको प्रमाण-पत्रमा सानातिना त्रुटी सच्याउन पाउने व्यवस्था गरेको छ । यसैगरी राष्ट्रिय परिचयपत्र तथा पञ्चिकरण ऐन, २०७६ को दफा २५ ले बच्चाको उमेर, नामथर आदि सच्याउनु परेमा सम्बन्धित व्यक्तिले स्थानीय सरकारमा दरखास्त दने व्यवस्था छ । तर, यी दुवै ऐनअनुसार व्यक्तिले नाम तथा लैङ्गिक विवरण संशोधन गर्न सक्ने प्रावधान भने समावेश गरिएको छैन । यी ऐनहरूले लैङ्गिक पहिचानको विषयलाई सम्बोधन गर्न सक्दैनन् ।

“The gender identity discourse has been limited to third-gender individuals, because of which the issues of transgender, non-binary and intersex individuals have been pushed into obscurity.”

“लैङ्गिक पहिचानको संवाद आफैमा तेस्रो लैङ्गिक व्यक्तिहरूमा सीमित भएको छ, यसकारण पारलैङ्गिक, गैर-द्वयसाङ्ख्यिक तथा अन्तरलिङ्गी व्यक्तिको सवाल ओम्केलमा परेको छ ।”

Secondary Education Council Directive 2011 contain such provision. Similarly, the Passport Act 2019 does not mention any provision regarding amendment of passport details. While Clause 7 of the Land Revenue Act, 1978, clauses 43 and 62 of the Motor Vehicles and Transport Management Act, 1993, and Clause 14 of the Electoral Roll Act, 2017 provide for the amendment of details on land ownership certificates, vehicle driver licenses, vehicle registration cards and voter identification cards, there is no provision for individuals to amend one's name or gender details.

These constitutional and legal provisions indicate that, despite constitutional guarantees, the implementation of these provisions face multiple impediments. For instance, the Constitution mentions citizenship by descent with a gender identity, which raises the question if people of other citizenship categories can access the same right of gender identity or not. If such contradictions are to be eliminated to provide all citizens with citizenship certificates with gender identity, either the Supreme Court will have to issue a judicial interpretation or the Constitution will need to be amended. Similarly, the terminology 'gender and sexual minority' is not an appropriate nor clear phrase. It is being debated that this population is not a 'minority', but appears so only because of social stigma. The argument that the description of a person's sexuality and gender should not focus so narrowly upon numbers alone has also been raised. Therefore, as a sustainable solution to the issue, the Constitution should be amended to change the terminology to 'people of marginalized sexual orientation, gender identity, and sex characteristic' (PoMSOGIESC). Additionally, it is necessary to study the relevant communities, civil society and international practice in order to establish formal definitions of the terminologies relating to 'sexual orientation, gender identity, and sex characteristic' (SOGIESC) and their diversity.

So far, the Supreme Court has issued verdicts only on cases related to the third gender. These verdicts are neither able to encompass the totality of the aspects related to gender identity nor are the precedents set by them capable of addressing the concerns of individuals with diverse identities. Therefore, Parliament must amend legislation to address the identities of all citizens. Even though many years have passed since the Court verdict, laws regarding gender identity have still not been amended. Council of Ministers decisions, often made to establish the gender identities of specific individuals rather than creating an overall procedure, have been essentially biased. In the absence of a systemic policy, such decisions are repeated for specific individuals, which cannot guarantee the same rights for all. In the context of Nepal, reassignment surgery is possible only for persons with privileges. In a context where hormone therapy, considered 'basic' to the gender affirming healthcare of transgender individuals, is largely out of the reach for most transgender persons, surgery is even more unattainable. To exclude individuals

त्यसै गरि उमेर, नाम र जात सच्याउने नियमहरू २०१७ ले पनि नाम तथा लैङ्गिक विवरण संशोधन गर्न सक्ने प्रावधान उल्लेख गरेको छैन । शैक्षिक प्रमाण-पत्रको हकमा कक्षा ८ को लागि आधारभूत तहको परीक्षा सञ्चालन तथा प्रमाणिकरण सम्बन्धी मापदण्ड २०७६, कक्षा १० को लागि माध्यामिक शिक्षा उत्तीर्ण परीक्षा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०६८ र कक्षा १२ को लागि उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् परीक्षासम्बन्धी निर्देशिका, २०६८ मा पनि त्यस्तो कुनै प्रावधान गरिएको छैन । त्यसैगरी राहदानी ऐन, २०७६ मा राहदानी संशोधनसम्बन्धी कुनै व्यवस्था छैन । यसैगरी मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७, सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा ४३ र ६२ र मतदाता नामावली ऐन, २०७३ को दफा १४ मा जग्गाधनी पूर्जा, सवारी चालक अनुमती-पत्र, सवारी साधन दर्ता-पत्र र मतदाता परिचयपत्रमा विवरण संशोधन गर्ने व्यवस्था भए तापनि व्यक्तिले नाम तथा लैङ्गिक विवरण संशोधन गर्न सक्ने प्रावधान समावेश गरिएको छैन ।

यी सबै संवैधानिक तथा कानुनी प्रावधानलाई हेर्दा संविधानले व्यवस्था गरे तापनि यसको कार्यान्वयनमा थुप्रै समस्या पनि छन् । जस्तै: वंशीय आधारमा लैङ्गिक पहिचानसहित नागरिकताको अधिकार भनी संविधानमा उल्लेख भएका कारण वंशीय आधार बाहेकका नागरिकतामा लैङ्गिक पहिचान सहितको हक प्राप्त गर्न सक्ने कि नसक्ने भन्ने प्रश्न उठ्न सक्छ । यस्तो द्विविधा हटाएर सबै नागरिकलाई लैङ्गिक पहिचानसहितको नागरिकताको प्रदान गर्न कानुनीरूपमा कि त सर्वोच्च अदालतबाट न्यायिक व्याख्या हुनुपर्छ कि त संविधानको संशोधन हुनुपर्छ । यसैगरी 'लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक' शब्दावली खासमा उचित र स्पष्ट शब्दावली होइन । सामाजिक लाञ्छनाका कारण 'अल्पसंख्यक' देखिएता पनि वास्तवमा यो जनसंख्या अल्पसंख्यक होइन भन्ने तर्क पनि अगाडि सारिएको देखिन्छ । संख्यामा केन्द्रित रहेर व्यक्तिको लैङ्गिकता र यौनिकतालाई व्याख्या गरिनु हुँदैन भन्ने पनि तर्क सशक्तस्वरूपमा उठेको छ । त्यसैले यस्ता सवालको दिर्घकालीन समाधानका लागि संविधान संशोधनमार्फत् यो शब्दलाई 'सिमान्तकृत यौन अभिमुखिकरण, लैङ्गिक पहिचान तथा यौन विशेषताका व्यक्ति' भनिनु पर्छ । यसका साथै सम्बन्धित समुदाय, नागरिक समाज एवं अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासको समेत अध्ययन गरी 'यौन अभिमुखिकरण, लैङ्गिक पहिचान तथा यौन विशेषता' (यौभिकयौता) र यिनका विविधताबारे प्रयोग हुने विभिन्न शब्दावलीको आधिकारिक परिभाषा पनि कायम गर्नुपर्छ ।

सर्वोच्च अदालतमा परेका रीट निवेदनमध्ये अहिलेसम्म तेस्रो लैङ्गिकसम्बन्धी मुद्दाको मात्रै फैसला भएको छ । यी फैसलाले लैङ्गिक पहिचानका समग्र आयामलाई समेट्न सक्दैन । त्यसैले सबै लैङ्गिक पहिचानलाई सम्बोधन गर्ने गरी संसदले कानुन संशोधन गर्नपर्छ । सर्वोच्चको फैसला भएको वर्षौं भइसक्दा पनि लैङ्गिक पहिचानबारे कानुन संशोधन हुन सकेको छैन । मन्त्रीपरिषद्ले समग्र पद्धतीको भन्दा पनि व्यक्तिको पहिचान स्थापनामा गर्दै आएको निर्णय पक्षपाती छ । यसरी नीतिगत व्यवस्थाबिना व्यक्ति पिच्छे हुने निर्णयले सबको अधिकार सुनिश्चित गर्न सक्दैन । नेपालको सन्दर्भमा यौनाङ्गको पुनःनिर्माण शल्यक्रिया संरचनात्मक लाभ (प्रिभिलेज) प्राप्त व्यक्तिले मात्रै गर्न सक्छन्, यस्तो शल्यक्रिया सबैका लागि सहज छैन । पारलैङ्गिक व्यक्तिको जेण्डर एफर्मिङ स्वास्थ्य सेवामा आधारभूत मानिने हर्मोन थेरापीमै अधिकांश पारलैङ्गिक व्यक्तिको पहुँच छैन भने त्यो शल्यक्रिया गर्न सक्ने सम्भावना नै छैन भन्दा हुन्छ । यसका साथै पारलैङ्गिक व्यक्ति सबैले यस प्रकारको शल्यक्रिया र हर्मोन प्रयोग गर्न रुचाउँछन् भन्ने पनि छैन ।

from establishing their gender identities because they cannot undergo a surgical procedure is against the right to equality, the right to health and the principle of precedents set by the Court regarding gender identity.

Parliament has also not played a positive role. Even the Citizenship Act Amendment Bill, which has remained stuck in parliament for a long time, mentions the restrictive provision of providing identification papers with gender identity only to individuals who can undergo reassignment surgery. Instead of implementing the principle from the precedents set by the judiciary to guarantee the equal rights of all citizens through legislation, Parliament continues to limit these rights.

While there are a few policy level provisions regarding gender identity, such policies show that the state is largely ignorant about SOGIESC issues. One example of this are the directives issued in 2012 relating to issue citizenship mentioning 'others' in the column of gender to the people of sexual and gender minority community, which defines 'LGBTQI+' as an 'other gender' that is 'gender identities that are different from male and female'. The Ministry of Home Affairs also fails to understand that sexual orientation, gender identity and sexual characteristic ideas are three different things. 'LG' (Lesbian women and Gay men) and 'B' (Bisexual individuals) are not gender identities but sexual orientations. 'I' (Intersex individuals) is a sex characteristic – not a gender identity. Similarly, within 'T' (transgender individuals), transgender women are women and transgender men are men.

How many more categories should there be in addition to male and female? Which terminologies should be used? There is no uniformity regarding this. The Ministry of Home Affairs has designated 'Other' as a category, the Internal Revenue Department uses 'Gender and Sexual Minority', and the Voter Identification Card uses 'Third Gender'. Each of these terms have different meanings. Following the 2007 Court decision, the Ministry of Home Affairs issued citizenship certificates under the 'Third Gender' category. However, until 2017, the passport mentioned only 'male' and 'female', so individuals with the 'third gender' citizenship certificate were excluded from traveling for foreign employment, or to any other country besides India. This change has not yet been reflected in all forms and identification papers. Albeit, it is challenging to travel with a passport that mentions a gender other than female and male, because not all countries are friendly to non-binary individuals. However, Nepal has also been using the Roman letter 'O' to indicate genders other than female or male, rather than the Roman letter 'X' adopted by 13 countries and approved by the International Civil Aviation Organization. Apart from Nepal, no other country issues passports with 'O', and naturally, Nepali passports with 'O' cannot be machine-read at the immigration

शल्यक्रिया गर्न नसक्दैमा वा नचाहँदैमा व्यक्तिले आफ्नो लैङ्गिक पहिचानसहितको परिचय स्थापित गर्नबाट बञ्चित गराउनु समानताको हक, आफ्नो शरीरबारे आफूले निर्णय गर्न पाउने हकका साथै स्वास्थ्यको हक एवं सर्वोच्च अदालतद्वारा लैङ्गिक पहिचानसम्बन्धी स्थापित नजीरको सिद्धान्त विपरित हुन्छ ।

यसमा संसदले कुनै सकारात्मक भूमिका निर्वाह गरेको छैन । बिगत लामो समयदेखि संसदमा अड्केको नागरिकता ऐन संशोधन विधेयकले पनि लैङ्गिक पहिचानसहितको परिचयपत्र केवल यस्तो शल्यक्रिया गर्न सक्ने व्यक्तिलाई सीमित गर्ने प्रावधान उल्लेख गरेको छ । न्यायालयद्वारा स्थापित नजीर वा सिद्धान्तको कार्यन्वयन गरी कानूनको रूपमा उताउँ सबैको समान हक सुनिश्चित गर्नु पर्नेमा व्यवस्थापिकाले यी सवालमा अधिकारलाई कुण्ठित नै गरिराख्ने काम गरेको छ ।

लैङ्गिक पहिचानसम्बन्धी केही सीमित नीतिगत व्यवस्था भएता पनि ती नीतिगत व्यवस्थाले के देखाउँछ भने 'यौन अभिमुखिकरण, लैङ्गिक पहिचान तथा यौन विशेषता'बारे राज्य अत्यन्तै कम जानकारी छ । यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदायका व्यक्तिलाई लिङ्गको महलमा 'अन्य' भन्ने व्यवस्था गरी नागरिकता जारी गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका, २०६९ तयार हुनु यसको एउटा उदाहरण हो । यस निर्देशिकाले एलजिबिटीआइ भनेको 'अन्य लिङ्ग' वा महिला पुरुष बाहेकको लैङ्गिकता भनि परिभाषित गरेको छ । गृह मन्त्रालयले यौन अभिमुखिकरण, लैङ्गिक पहिचान र यौन विशेषता (यौनिकयौता) तीन फरक-फरक विषय हुन भनेर बुझ्न सकेन । 'एलजि' (समयौनिक पुरुष तथा महिला) र 'बि' (द्वियौनिक व्यक्ति) हुनु लैङ्गिक पहिचान होइन, यौन अभिमुखिकरण हो । 'आइ' (अन्तरलिङ्ग व्यक्ति) हुनु यौन विशेषताको प्रकार हो, लैङ्गिक पहिचान होइन । त्यसैगरी 'टि' (पारलैङ्गिक व्यक्ति)मा पारलैङ्गिक महिलाले महिला र पारलैङ्गिक पुरुषले पुरुष भनी नै पहिचान गर्छन् ।

महिला र पुरुषबाहेक अरु कतिओटा विधाहरू हुने ? कुन शब्दावली प्रयोग गर्ने ? यसमा एकरूपता छैन । गृह मन्त्रालयले 'अन्य' भनेको छ, आन्तरिक राजस्व विभागले 'लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक', मतदाता परिचयपत्रले 'तेस्रो लिङ्गी' भन्ने शब्दको प्रयोग गरेका छन् । यी तीनवटै शब्द शाब्दिक रूपमा फरक अर्थ दिने शब्दहरू हुन् । गृह मन्त्रालयले सन् २००७ को सर्वोच्चको फैसलापछि 'तेस्रो लिङ्गी' भनेर नागरिकता त जारी गर्‍यो । तर, सन् २०१७ सम्म पनि राहदानीमा महिला र पुरुष मात्र राखिएका कारण 'तेस्रो लिङ्गी' उल्लेख गरिएका नागरिकता बाहक वैदेशिक रोजगार वा अन्य प्रयोजनका लागि भारतबाहेक अरु कुनै देश जानबाट बञ्चित थिए । अहिलेसम्म पनि सबै फारम तथा परिचयपत्रमा यो परिवर्तन गरिएको छैन । हुन त महिला र पुरुष बाहेकको लैङ्गिक पहिचान उल्लेख भएको राहदानी बोकी यात्रा गर्नु चुनौतीपूर्ण छ किनभने विश्वका सबै देशहरू गैर-द्वयसाङ्ख्यिक मैत्री छैनन् । तर, अन्तर्राष्ट्रिय नागरिक उड्डयन संगठन (आइकाओ) ले मान्यता दिएको र विश्वको १३ ओटा देशले अभ्यास गरेको X को सट्टा नेपालले O उल्लेख गरेको छ । विश्वमा नेपालबाहेक O उल्लेख भएको राहदानी दिने अरु कुनै देश नै छैन र अरु कुनै देशको अध्यागमनमा यो राहदानी रीड नहुनु स्वभाविक नै भयो भने, नेपालको आफ्नै त्रिभुवन विमानस्थलको अध्यागमन डेक्समा समेत यस्तो पासपोर्ट रीड हुँदैन ।

desks of foreign nations. In fact, such passports cannot be read even by the machines at the immigration desk at Tribhuvan International Airport.

Conclusion

The gender identity discourse has been limited to third-gender individuals, because of which the issues of transgender, non-binary and intersex individuals have been pushed into obscurity. In 2020, after including issues of concern from various groups, civil society issued the National Transgender Charter of Demands, National Charter of demands on the Legal Recognition of Gender Identity in Nepal, the Charter of demands Regarding Gender Identity in Citizenship Bill, and the National Intersex Charter of demands. Similarly, a petition has been filed at the National Human Rights Commission regarding the fact that the 'Other Gender' provision in force currently infringes upon human rights principles. Indeed, only two months ago, I have filed a writ petition at the Court regarding the gender identity rights of transgender individuals. No law in Nepal allows for the preferred gender to be included in identification documents. Parliament must also gradually update all relevant legislation. Provincial government structures also need not wait for the federal structure for each and every decision. If positive practices come out of the provincial level, other provinces and the federal level may be obligated to follow them.

Endnotes

¹ LGBTQI denotes Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer and Intersex.

निष्कर्ष

लैङ्गिक पहिचानको संवाद आफैँमा तेस्रो लैङ्गिक व्यक्तिहरूमा सीमित भएको छ, यसकारण पारलैङ्गिक, गैर-द्वयसांख्यिक तथा अन्तरलिङ्गी व्यक्तिको सवाल ओभरलमा परेको छ । नागरिक समाजले सन् २०२० मा विभिन्न वर्गको विषयवस्तु समेटेर राष्ट्रिय पारलैङ्गिक माग-पत्र, नेपालमा लैङ्गिक पहिचानको कानुनी मान्यतासम्बन्धी राष्ट्रिय माग-पत्र, नागरिकता विधायकमा लैङ्गिक पहिचान सम्बन्धीको माग-पत्र र राष्ट्रिय अन्तरलिङ्गी माग-पत्र जारी गरेको छ । त्यसैगरी हाल नेपालमा रहेको 'अन्य लिङ्गी' प्रावधानले मानवअधिकारको हनन भएको सम्बन्धमा पनि राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगमा उजुरी परेको छ । दुई महिना अगाडि मात्रै मैले पारलैङ्गिक व्यक्तिहरूको लैङ्गिक पहिचानको अधिकारसम्बन्धी सर्वोच्च अदालतमा रीट निवेदन पेश गरेको छु । उक्त रीटमा लैङ्गिक पहिचानअनुसार परिचयपत्र एवं प्रमाण-पत्र कायम गर्नका लागि कुनै पनि ऐन कानूनमा स्पष्ट व्यवस्था नभएका कारण हाम्रो मौलिक हकको हनन भएको माग दाबीसहित गरेको छु । त्यसैगरी 'अन्य लिङ्गी'को परिभाषा त्रुटीपूर्ण रहेको एवं एलजिबिटीआइलाई 'अन्य लिङ्गी' भन्नु गलत रहेको विषयमा पनि रीट हालेका छौं । नेपालको कुनै पनि ऐन कानूनमा लैङ्गिक पहिचानअनुसार परिचयपत्र कायम गर्न पाउने प्रावधान छैन । संघीय संसदले क्रमशः सबै ऐन कानून अद्यावधिक गर्दै जानुपर्छ । प्रादेशिक संरचनाले पनि सबै कानून निर्माण गर्दा संघीय कानूनलाई कुरिरहनु पर्दैन । प्रादेशिक तहबाट पनि सकारात्मक अभ्यासहरू प्रतिपादन भएमा अरु प्रदेश र संघीय तहले समेत अनुशरण गर्ने अवस्था हुन सक्छ ।

पाद टिप्पणी

^१ लेखमा उल्लेखित केही शब्दहरूको अर्थ यसप्रकार रहेका छन्: समयौनिक (होमो-सेक्सुअल), द्वियौनिक (बाइ-सेक्सुअल), पारलैङ्गिक (ट्रान्स-जेण्डर), तथा अन्तरलिङ्गी (इन्टर-सेक्स) ।

लेखकहरु

ब्रबिमकुमार

ब्रबिमकुमार युवा अभियान्ता हुनुहुन्छ । उहाँसँग युवा विषयमा अनुसन्धान र नेतृत्व विकासको दश वर्षभन्दा लामो अनुभव छ । उहाँ नेपाल युवा संस्था सञ्जालको पूर्व-अध्यक्ष र महासचिव हुनुहुन्छ । युवा नीति ल्याबले सन् २०१५ मा उहाँलाई एसिया प्रशान्त क्षेत्रबाट विश्वव्यापी युवा अनुसन्धानकर्ताको रूपमा मान्यता दिएको थियो । यसैगरी सन् २०१५ मा उहाँ युएन हेविद्याटको विश्वव्यापी युवा सल्लाहकारमा पनि मनोनित हुनुभएको थियो । उहाँ विभिन्न राष्ट्रिय सञ्चारमाध्यममा युवाको सवालमा निरन्तररूपमा लेख लेख्नुहुन्छ ।

रुक्शना कपाली

रुक्शना कपाली नेवार समुदायको २२ वर्षीय पारलैङ्गिक महिला हुनुहुन्छ । उहाँ सार्वजनिक रूपमा यौनिक अभिमुखिकरण, लैङ्गिक पहिचान र यौनिक विशेषताको अधिकारबारे निरन्तररूपमा बोल्दै आउनु भएको छ । उहाँ नेपाल भाषा आन्दोलनमा पनि सक्रिय हुनुहुन्छ । मूलतः यौनिक अभिमुखिकरण, लैङ्गिक पहिचान र यौनिक विशेषतासहित व्यक्तिको अधिकार र भाषा अधिकारबारे उहाँले लेख्नुभएका सामग्रीहरू विभिन्न तीन भाषामा प्रकाशित भएका छन् ।

बसन्त बस्नेत

बसन्त बस्नेत शिलापत्र अनलाईन समाचार पोर्टलको प्रधान सम्पादकका रूपमा कार्यरत हुनुहुन्छ । त्यसअघि उहाँ 'नेपाल' र 'अन्नपूर्ण टुडे' म्यागेजिनको सम्पादकको भूमिकामा हुनुहुन्थ्यो । काठिपुर दैनिकमा राजनीतिक संवाददाताको रूपमा पत्रकारिता गरिसक्नु भएका बस्नेत '७२ को विस्मय' नामक पुस्तकको लेखक हुनुहुन्छ ।

प्रतिमा गुरुङ्ग

प्रतिमा गुरुङ्ग महिला, आदिवासी जनजाति, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र सिमान्तकृत समुदायको अधिकारका पक्षमा निरन्तर आवाज उठाइरहने एकजना अभियन्ता हुनुहुन्छ । उहाँले बहु-सिमान्तकृत पहिचानको सवालमा अन्तरसम्बद्धताको दृष्टिकोणबाट काम गर्दै आउनु भएको छ । पदमकन्या क्याम्पसको संकाय सदस्य (फेकल्टी मेम्बर) उहाँ नेपाल सरकारको महिला, बालबालिका र ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालयद्वारा गठित अपाङ्गता राष्ट्रिय निर्देशन समितिमा विज्ञको रूपमा संलग्न भई योगदान दिइरहनु भएको छ ।

